

سازمان اسناد و کتابخانه ملی ایران در شورای سیاست‌گذاری و هماهنگی مالکیت فکری وزارت دادگستری

زینب پایی، علی صادق‌زاده و ایقان و شهرام یوسفی‌فر

چکیده

مالکیت فکری به دارایی‌هایی اطلاق می‌شود که حاصل تراوشات فکری بوده و شامل مالکیت ادبی و هنری (حق مؤلف) و مالکیت صنعتی است. حق مؤلف از آثار خلاقانه و فکری حمایت می‌کند، اما ایده‌ها را مورد حمایت قرار نمی‌دهد. مالکیت صنعتی به حمایت از علائم تجاری، اختراعات، طرح‌های صنعتی، نشان‌های جغرافیایی و امثال آن اشاره دارد. پس از الحاق جمهوری اسلامی ایران به سازمان جهانی مالکیت فکری در سال ۱۳۸۰ و لزوم تعیین مرجع ملی مالکیت فکری در ایران برای هماهنگی و همکاری با سازمان مذکور و همچنین از آنجایی که موضوعات مربوط به حوزه مالکیت فکری بسیار گسترده بوده و دستگاه‌های مختلفی با این حوزه مرتبط هستند، هیئت دولت تشکیل شورای سیاست‌گذاری ملی و هماهنگی دستگاه‌های اجرایی در زمینه مالکیت فکری با مسئولیت وزیر دادگستری را تصویب کرد. یکی از این سازمان‌ها، سازمان اسناد و کتابخانه ملی ایران است که در سال ۱۳۸۶ به این شورا ملحق شد. سازمان اسناد و کتابخانه ملی در حوزه سیاست‌گذاری ملی، ارائه خط‌مشی و تعیین راهبردهای لازم در حوزه مالکیت فکری با این شورا همکاری می‌کند. از جمله فعالیت‌های انجام‌شده سازمان در شورای مذکور، می‌توان به همکاری در لایحه حمایت از نموده‌های فرهنگ عامه (فولکلور)، لایحه حمایت از دانش سنتی، ارائه پیشنهاد در مورد محدودیت‌ها و استثنائات کتابخانه‌ها و مراکز آموزشی برای ارائه در اجلاس سازمان جهانی مالکیت فکری در ژنو سوئیس و ارزیابی و بررسی وضعیت مالکیت فکری در سازمان اشاره کرد.

کلیدواژه‌ها

مالکیت فکری؛ کپی‌رایت؛ مالکیت صنعتی؛ سازمان اسناد و کتابخانه ملی ایران؛ شورای سیاست‌گذاری و هماهنگی مالکیت فکری وزارت دادگستری.

سازمان اسناد و کتابخانه ملی ایران در شورای سیاست‌گذاری و هماهنگی مالکیت فکری وزارت دادگستری^۱

زینب پاپی^۲، علی صادق‌زاده وایقان^۳ و شهرام یوسفی‌فر^۴

مقدمه

مالکیت فکری به دارایی‌هایی اطلاق می‌شود که حاصل تراوشات فکری است. این نوع مالکیت، پایگاه فیزیکی محسوس و قابل لمس با حواس پنجگانه ندارد، مانند: حقوق مؤلف و حق اختراع. مالکیت فکری به دو دسته کلی: (۱) مالکیت ادبی و هنری (معروف به کپی‌رایت) و (۲) مالکیت صنعتی، تقسیم می‌شود (صادقی، ۱۳۹۳).

حق مؤلف از آثار خلاقانه و فکری حمایت می‌کند، اما ایده‌ها را مورد حمایت قرار نمی‌دهد. آثار مورد حمایت حق مؤلف موارد زیر را شامل می‌شود: کتاب، مقاله، رمان‌ها، اشعار، برنامه‌های رایانه‌ای، پایگاه‌های اطلاعاتی، موسیقی، فیلم‌ها، نقاشی‌ها، طراحی‌ها، عکس‌ها، مجسمه‌ها، معماری، نقشه‌ها، طراحی‌های فنی و امثال آن (سازمان جهانی مالکیت فکری (وایپو)، ۲۰۱۶). همچنین مالکیت صنعتی به حمایت از علائم تجاری، اختراعات، طرح‌های صنعتی، نشان‌های جغرافیایی و امثال آن اشاره دارد.

از مهم‌ترین قوانین مالکیت فکری در جهان می‌توان به: (۱) کنوانسیون برن^۵، (۲) کنوانسیون پاریس برای حمایت از مالکیت صنعتی^۶، (۳) موافقت‌نامه جنبه‌های تجاری حقوق مالکیت فکری (تریپس)^۷، (۴) کنوانسیون جهانی حق مؤلف^۸ و غیره، اشاره کرد. در ایران نیز: (۱) قانون ثبت علامات صنعتی و تجاری (۱۳۰۴، ۲) قانون ثبت علائم تجاری و اختراعات (۱۳۱۰، ۳) قانون حمایت از حقوق مؤلفان، مصنفان و هنرمندان (۱۳۴۸، ۴) قانون ترجمه و تکثیر کتب و

۱. نویسندگان به نمایندگی از سازمان اسناد و کتابخانه ملی در شورای سیاست‌گذاری مالکیت فکری و کمیته دانش سنتی وزارت دادگستری حضور دارند.
۲. دکترای علم اطلاعات و دانش‌شناسی، کارشناس مسئول کتابداری، گروه اطلاع‌رسانی منابع خطی و نادر کتابخانه ملی.
zeinab.papi12@gmail.com
۳. دکترای علم اطلاعات و دانش‌شناسی، سازمان اسناد و کتابخانه ملی، رئیس گروه اطلاع‌رسانی منابع خطی و نادر کتابخانه ملی.
sadeghzadeh3832@yahoo.com
۴. دکترای تاریخ ایران، دوره اسلامی، معاون اسناد ملی ایران.

shyousefifar@yahoo.com
5. Bern Convention
6. Paris Convention for the Protection of Industrial Property
7. Agreement on Trade-Related Aspects of Intellectual Property Rights (TRIPS)
8. Universal Copyright Convention

نشریات و آثار صوتی (۱۳۵۲، ۵) قانون تجارت الکترونیکی ۱۳۸۲ و نظامنامه آن و غیره، در این زمینه وجود دارد.

شورای سیاست‌گذاری و هماهنگی مالکیت فکری

پس از الحاق جمهوری اسلامی ایران به سازمان جهانی مالکیت فکری در سال ۱۳۸۰ و لزوم تعیین مرجع ملی مالکیت فکری کشورمان، برای هماهنگی و همکاری با سازمان مذکور و همچنین به دلیل اینکه موضوعات مربوط به حوزه مالکیت فکری بسیار گسترده بوده و دستگاه‌های مختلفی با این حوزه مرتبط هستند، هیئت دولت طی مصوبه شماره ۲۲۲۴۸/ت/۳۵۹۰۴۷ مورخ ۱۳۸۶/۰۲/۱۷ تشکیل شورای سیاست‌گذاری ملی و هماهنگی دستگاه‌های اجرایی در زمینه مالکیت فکری با مسئولیت وزیر دادگستری و عضویت رئیس سازمان ثبت اسناد و املاک کشور و معاونین وزرای علوم، تحقیقات و فناوری، فرهنگ و ارشاد اسلامی، ارتباطات و فناوری اطلاعات، امور خارجه، جهاد کشاورزی، بازرگانی و صنایع و معادن، نمایندگان سازمان صدا و سیما، جمهوری اسلامی ایران و سازمان میراث فرهنگی و گردشگری را ابلاغ کرد. پیرو این مصوبه، هیئت وزیران اصلاحیه‌هایی تصویب کرد که طی آن وزارت بهداشت، درمان و آموزش پزشکی (مصوبه شماره ۴۶۶۸۸/ت/۳۷۴۸۹ هـ مورخ ۱۳۸۶/۰۵/۱۶)، سازمان میراث فرهنگی، صنایع دستی و گردشگری، سازمان اسناد و کتابخانه ملی جمهوری اسلامی ایران (مصوبه شماره ۱۱۰۷۸۳/ت/۳۷۶۷۴ هـ مورخ ۱۳۸۶/۰۷/۱۰)، وزارت دفاع و پشتیبانی نیروهای مسلح و معاونت علمی و فناوری رییس‌جمهور (مصوبه شماره ۱۴۵۰۷۱/ت/۴۲۸۱۷ هـ مورخ ۱۳۸۸/۰۷/۲۰، وزارت نیرو (مصوبه شماره ۴۷۷۱۳/ت/۳۵۹۰۴ هـ مورخ ۱۳۹۲/۰۲/۳۱) وزارت ورزش و جوانان (مصوبه شماره ۱۱۲۴۰۱/ت/۵۲۵۳۸ هـ مورخ ۱۳۹۴/۰۸/۲۶) به ترکیب شورای سیاست‌گذاری اضافه شدند.

برخی از وظایف شورای سیاست‌گذاری مالکیت فکری شامل موارد زیر است: سیاست‌گذاری ملی، ارائه خط‌مشی و تعیین راهبردهای لازم در حوزه مالکیت فکری، هماهنگی بین دستگاه‌های اجرایی ذی‌ربط و قضایی در حوزه مالکیت فکری، بررسی و اظهار نظر نسبت به لوایح و طرح‌های پیشنهادی مربوط به حقوق مالکیت فکری، اهتمام در جهت فرهنگ‌سازی و نهادینه کردن مالکیت فکری در دستگاه‌های اجرایی و نهادهای عمومی و غیردولتی، برنامه‌ریزی و هماهنگی در جهت توسعه، ترویج و آموزش عمومی و همگانی موضوعات مالکیت فکری و تقویت مشارکت و همکاری با سازمان‌های مردم‌نهاد در حوزه مالکیت فکری، مطالعه و در صورت ضرورت ارائه پیشنهاد الحاق به معاهدات و کنوانسیون‌های مربوط به مالکیت فکری که متضمن منافع و مصالح کشور باشد به دستگاه ذی‌ربط و همکاری با مراجع ذی‌ربط برای

تنقیح قوانین و مقررات مربوط به مالکیت فکری.

سازمان اسناد و کتابخانه ملی نیز به‌عنوان یکی از اعضای شورای مذکور، حرکت فعالانه‌ای را آغاز کرده و در جلساتی که در وزارت دادگستری برگزار می‌شود، تلاش می‌کند با بررسی کارشناسی در مواردی که به سازمان مرتبط است، پیشنهادها و راهکارهای مناسب را ارائه دهد. لایحه حمایت از نموده‌های فرهنگی عامه (فولکلور)، لایحه حمایت از دانش سنتی، موضوعات و نیازمندی‌های مربوط به مالکیت فکری سازمان در مذاکرات با کشور سوئیس (۲۰۱۶)، تکمیل پرسشنامه وضعیت مالکیت فکری سازمان اسناد و کتابخانه ملی، پیشنهادها در مورد محدودیت‌ها و استثنائات کتابخانه‌ها و مراکز آموزشی برای ارائه به اجلاس آتی (۲۰۱۶) ژنو در سوئیس و غیره بخشی از فعالیت‌های سازمان اسناد و کتابخانه ملی در شورای سیاست‌گذاری مالکیت فکری است که در ادامه به صورت مختصر به آن‌ها اشاره می‌شود.

۱- لایحه حمایت از نموده‌های فرهنگ عامه (فولکلور)

نموده‌های فرهنگ عامه که محصول خلاقیت و آفرینش‌های جمعی جوامع محلی و قومی هستند، ذخایر علمی، ادبی و هنری کشورها را تشکیل داده و در واقع یکی از عناصر اساسی میراث فرهنگی سنتی کشورها تلقی می‌شوند. با توجه به ماهیت این نموده‌ها، چگونگی حمایت از آن‌ها از جمله موضوعات چالش‌برانگیز در اغلب کشورهاست. در رابطه با حمایت از نموده‌های فوق همواره این سؤال مطرح است که آیا نظام‌های موجود مالکیت فکری با توجه به ویژگی‌هایی که دارند (جدید یا اصیل بودن اثر، انتساب آن به فرد و محدود بودن مدت حمایت و غیره)، می‌توانند این حمایت را به نحو کامل و همه‌جانبه تأمین کنند؟ در پاسخ به این سؤال، نویسندگان پیش‌نویس لایحه مذکور، پس از بررسی و تحقیق همه‌جانبه، نظام‌های موجود مالکیت فکری را قادر به حمایت کامل از همه جنبه‌های نموده‌های فولکلوریک ندانسته و به مصلحت تشخیص دادند که حمایت از آن‌ها را در قالب نظام خاص و ویژه صورت گیرد. این پیش‌نویس بر همین اساس تهیه شده است.

پیش‌نویس لایحه حمایت از نموده‌های فرهنگ عامه حاوی کلیه بخش‌های لازم برای یک نظام خاص حمایتی از قبیل اهداف، تعاریف، موضوع حمایت، معیارهای حمایت، اشخاص ذی‌نفع، قلمرو حمایت، اکتشافات و محدودیت‌ها، اجرا و مدیریت حقوق، مدت حمایت، تشریفات حمایت، ضمانت اجراهای مدنی و کیفری، اقدامات موقتی و تأمین، رفتار ملی و نحوه حمایت از آثار خارجی است. ضمناً در تعیین سازوکارهای حمایتی به ویژگی‌های خاص نموده‌های فرهنگی در ایران، به‌خصوص تنوع جوامع محلی و قومی، وجود نموده‌های ترکیبی در کنار نموده‌های مادی و غیر مادی، اشتراک برخی نموده‌های فرهنگی با کشورها و جوامع

همسایه، ضرورت حمایت‌های سلبی و ایجابی از حقوق دارندگان نمودهای فرهنگ عامه و ترویج و توسعه آن‌ها، توجه شده است. این پیش‌نویس در ۱۵ ماده و ۱۲ تبصره تنظیم شده است (پیش‌نویس لایحه حمایت ...، ۱۳۹۵، ص ۱).

۲- لایحه حمایت از دانش سنتی

بر اساس تعریف «واژه‌نامه سازمان جهانی مالکیت فکری»، «دانش سنتی به ادبیات، آثار هنری یا کارها، اعمال، ابداعات و کشفیات علمی، طرح‌ها، علائم، اسامی یا نشانه‌ها یا اطلاعات افشانشده که همگی سنتی باشند و تمامی ابداعات و خلاقیت‌های سنتی که از فعالیت فکری در زمینه‌های صنعتی، علمی، ادبی و هنری ناشی می‌شود» از قبیل: (۱) دانش کشاورزی، (۲) دانش علمی، (۳) دانش فنی، (۴) دانش بوم‌شناختی، (۵) دانش پزشکی شامل داروها و درمان‌های مرتبط، (۶) دانش مربوط به تنوع زیستی و (۷) نمودهای فرهنگی سنتی اشاره دارد. مقدمات تهیه و تدوین «پیش‌نویس لایحه حمایت از دانش سنتی» یکی از موضوعات بیست‌وهشتمین نشست شورای سیاست‌گذاری و هماهنگی مالکیت فکری (۱۳۹۵/۰۳/۲۳) بود و مقرر شد تا زمان بررسی لایحه فولکلور در هیئت دولت، دبیرخانه تلاش خود را جهت تدوین لایحه دانش سنتی انجام دهد و در صورت امکان هر دو لایحه هم‌زمان تقدیم هیئت دولت و مجلس شوند تا روند بررسی و تصویب، تسریع شود (صورتجلسه بیست و هشتمین ...، ۱۳۹۵، صص ۱-۲).

سازمان اسناد و کتابخانه ملی ایران

سازمان اسناد و کتابخانه ملی ایران نیز به‌عنوان یکی از اعضای شورای سیاست‌گذاری در شورای مذکور، اخیراً (تیرماه ۱۳۹۵) پیشنهادهایی در خصوص پیش‌نویس آیین‌نامه لایحه حمایت از فولکلور (نمودهای فرهنگ عامه)، کمیته دانش سنتی و موضوعات و نیازمندی‌های مربوط به مالکیت فکری در مذاکرات با کشور سوئیس را ارائه کرده است.

مصادق‌های «نمادهای فرهنگ عامه (فولکلور)» و «دانش سنتی» موجود در آثار و منابع سازمان اسناد و کتابخانه ملی ایران به شرح زیر است^۱:

۱- «هنر کاغذسازی»، «هنر مرکب‌سازی»، «هنر کتاب‌آرایی از قبیل: تذهیب، تشعیر، ترصیع، طلااندازی و غیره»، «هنر نقاشی و طراحی، مینیاتور و غیره»، «جلدسازی» و «هنر صحافی» به‌عنوان محمل و ابزارهای تولید دانش، هنر و غیره در نسخه‌های خطی و کتاب‌های چاپ سنگی؛

۲- نسخه‌های خطی با موضوع «طب‌سنتی»، «علوم غریبه»، «نجوم» و غیره؛

۱. این پیشنهادها (/مصادق‌ها) طی نامه رسمی (۱۳۹۵/۰۴/۲۸) به نماینده سازمان اسناد و کتابخانه ملی ایران در این شورا تقدیم شده است. از سرکار خانم سهیلا فعال، رئیس محترم گروه سازماندهی منابع غیر کتابی که فهرست منابع سازماندهی شده در آن گروه را ارائه دادند، تشکر و قدردانی می‌شود.

۳- انواع خطوط قدیمی در استنساخ نسخه‌های خطی و چاپ سنگی شامل: «میخی»، «پهلوی»، «اوستایی»، «کوفی»، «کوفی مغربی»، «کوفی مشرقی»، «نسخ»، «ثلث»، «ریحان»، «رقاع»، «توقیع»، «محقق»، «نستعلیق»، «شکسته نستعلیق»، «سیاق» و غیره؛

1. Licenses

۲. مجوز دیگری با عنوان کرییتیو کامنز (Creative Commons) پدید آمده است که به خالقان آثار اجازه می‌دهد ضمن حفظ حق مؤلف، به افراد دیگر نیز اجازه رونوشت برداری، توزیع و برخی استفاده‌ها را از ایشان می‌دهند که اعتباری برای اثر وی محسوب می‌شود (راهنمای پایان‌نامه‌ها و رساله ۲۰۱۳؛ نقل در پاپی، ۱۳۹۴). کرییتیو کامنز توسط سازمانی غیرانتفاعی با همین نام از سوی استاد حقوق دانشگاه استنفورد-لارنس لسنینگ (Lawrence Lessing) و همکارانش در دسامبر ۲۰۰۲ ایجاد شد که بیشتر برای مقاله‌ها و سندهای متنی استفاده می‌شود. در کرییتیو کامنز شعار «بخشی از حقوق محفوظ است» (Some Rights Reserved) دنبال می‌شود. برخلاف حق مؤلف سنتی که در آن تمام حقوق محفوظ است (All Rights Reserved)، به‌عبارت ساده‌تر، مجوز کرییتیو کامنز، نوع دیگری از حق مؤلف محسوب می‌شود با این تفاوت که روال سنتی حقوق نشر در آن حذف شده است. سازمان کرییتیو کامنز، به‌منظور ساماندهی مسائل و مشکلات حق مؤلف، بدون هیچ محدودیتی برای تمام کشورها با پیشبرد و موضوع غیرانتفاعی راه‌اندازی شد (میرموسوی، ۱۳۹۲؛ نقل در پاپی، ۱۳۹۴).

۳. در برخی کشورها، از جمله ایالات متحده، رویکردهای جدیدی همچون سرو-درک منابع الکترونیکی اشتراکی (Shared E-Resource Understanding (SERU)) - که متکی بر وجود قانون حق مؤلف ایالات متحده و موافقت‌نامه متقابل میان فراهم‌کننده منابع و کتابخانه است را به‌کار می‌گیرند تا چارچوبی برای درک اشتراک و حسن‌نیت عملیاتی کنند و به‌عنوان راه‌حلی برای مجوز پدیدآمده است (جانسون و دیگران ۲۰۱۲، ۱۵، نقل در پاپی، ۱۳۹۴).

۴- نقشه و طرح فرش‌ها، گلیم‌ها و غیره؛

۵- «هنر»، «ادبیات»، «واژه‌ها»، «اصطلاحات»، «سجع مهرها»، «علائم»، «نشان‌های» موجود در انواع اسناد: «اسناد دولتی یا اداری: احکام، عهدنامه، فرمان و غیره» و «اسناد شخصی: عقدنامه، مصالحه‌نامه، مبیعه‌نامه، وقف‌نامه و غیره»؛

۶- «تاریخ شفاهی: مصاحبه‌های سازمان با شخصیت‌های علمی، سیاسی، فرهنگی، هنری و غیره»؛

۷- منابع غیرکتابی شامل: «تقویم»، «رزومه»، «تندیس»، «سکه»، «مدل»، «مهر»، «نشان»، «تمبر»، «نقشه‌های معماری قدیمی»، «نقشه‌های جغرافیایی قدیمی»، «موسیقی‌های فولکلور ایرانی» و غیره.

سایر پیشنهادها برای ارائه در اجلاس آتی سازمان جهانی مالکیت فکری در

ژنو، سوئیس، ۲۰۱۶

موضوعات و نیازمندی‌های مربوط به مالکیت فکری در سازمان اسناد و کتابخانه ملی، پیشنهادها در مورد محدودیت‌ها و استثنائات کتابخانه‌ها و مراکز آموزشی در مذاکرات با کشور سوئیس (۲۰۱۶) نیز به شورای سیاست‌گذاری مالکیت فکری ارائه شد. برخی از این پیشنهادها شامل: مالکیت منابع کتابخانه‌ای، توجه به مالکیت سازمان برای منابع خطی (عدم واگذاری نسخه توسط کاربر به شخص دیگر و غیره) حقوق مادی و معنوی مؤلف، حقوق کاربر، اقدامات فناورانه برای جلوگیری از نقض منابع رقمی و رعایت حقوق مؤلف، توجه به اهداف آموزشی و غیرانتفاعی کتابخانه‌ها و مراکز آموزشی در موضوع حق مؤلف، مورد توجه قرار دادن مجوزهایی^۱ مانند کرییتیو کامنز^۲، سرو^۳ و غیره و بومی‌سازی کردن آن‌ها برای اشتراک منابع رقمی است. تکمیل پرسش‌نامه تشریحی وضعیت مالکیت فکری سازمان اسناد و کتابخانه ملی نیز از جمله سایر فعالیت‌هایی است که سازمان اسناد و کتابخانه ملی انجام داده و به دبیرخانه شورای مذکور ارائه شده است.

منابع

- پاپی، زینب (۱۳۹۴). حق مؤلف در فضای سایبری با تأکید بر حقوق مؤلفان در جمهوری اسلامی ایران: ارائه الگوی پیشنهادی جهت اجرای حقوق سایر مؤلفان پایان نامه‌ها در سامانه ملی پایان نامه‌ها. رساله دکتری. دانشگاه علوم و تحقیقات تهران، دانشکده علوم انسانی و اجتماعی.
- پیش‌نویس لایحه حمایت از نمودهای فرهنگ عامه (فولکلور) به همراه شرح مواد (۱۳۹۵). تهران: وزارت دادگستری: شورای سیاست‌گذاری و هماهنگی مالکیت فکری.
- سازمان جهانی مالکیت فکری (وایپو) (۲۰۱۶). قابل‌بازبایی در تاریخ ۱۷ مرداد ۱۳۹۵: <http://www.wipo.int/about-ip/en>.
- صادقی، محمود (۱۳۹۳). مالکیت فکری و معنوی در قوانین موضوعه. مجله آنلاین حقوق. بازبایی شده در تاریخ ۱۷ مرداد ۱۳۹۵: <http://ir.lawpdf.com/?p=۱۶۲۷۹>.
- صورتجلسه بیست‌وهشتمین نشست شورای سیاست‌گذاری و هماهنگی مالکیت فکری (۱۳۹۵). تهران: وزارت دادگستری: شورای سیاست‌گذاری و هماهنگی مالکیت فکری.
- وزارت دادگستری. معاونت حقوق مالکیت فکری. قابل بازبایی در تاریخ ۱۷ مرداد ۱۳۹۵: <http://www.justice.ir/Portal/View/Page>.

